

ถอดรหัสวัฒนธรรมในภาพผะเหวดอีสาน

Decoding culture in Isan Pha Wet Tradition

จารุวรรณ ธรรมวิทย์¹ และคณะ Jaruwun Thammawat

บทคัดย่อ

การศึกษาประเด็น “ถอดรหัสวัฒนธรรมในภาพผะเหวดอีสาน” เป็นงานวิจัยด้านคติชนวิทยาโดยศึกษา ผ้าวาดภาพผะเหวดอีสานแบบม้วนยาวจากสิบสามชุมชนคือ ชุมชนอีสาน 10 แห่ง ชุมชนผู้ไท 2 แห่ง และชุมชนลาว ณ นครเวียงจันทน์ 1 แห่ง แนวคิดในการศึกษาคือ ผ้าวาดภาพผะเหวดอีสานเป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Arts) ที่เหมือนโลกหลายใบที่ช่างพื้นบ้านสร้างขึ้นทับซ้อนกันอยู่ โดยช่างได้แรงบันดาลใจจากนิทานเรื่องผะเหวดสันดรชาดก จากจินตนาการของตนเองและจากความทรงจำในวิถีสังคมและวัฒนธรรม ภาพวาดทุกชุดมีความหมายที่ดีความได้หลายระดับทั้งความหมายตรงและความหมายแฝงที่เหมือนการเล่นซ่อนหา เช่นภาพวาดกัณฑ์ทศพร เป็นภาพแสดงอำนาจของพระอินทร์ที่ให้พรสืบประการตามคำขอของพระนางผุสดี ความหมายโดยตรงคือการบอกเล่าความปรารถนาสืบประการของผู้หญิง แต่ความหมายแฝงคือล้อเลียนการเสพสุขทางสายตานิเวศที่งามราวเทพสร้างให้เป็นเรือนร่างของผู้หญิง การให้ความหมายเป็นการถอดรหัสวัฒนธรรมสายตาที่ทบทวนการรับรู้และการเข้าใจในนิทานชาดกเรื่องที่สำคัญที่สุด ซึ่งทำหน้าที่นิทานศักดิ์สิทธิ์ในประเพณีบุญผะเหวดหรือบุญใหญ่ของชาวอีสาน ผลการศึกษาอธิบายข้อค้นพบในประเด็นต่อไปนี้

- 1) รูปลักษณ์ผ้าผะเหวดอีสาน
- 2) การเล่าเรื่องด้วยอนุภาคเหตุการณ์
- 3) ชุมชนและบุคคลตามจินตนาการแบบท้องถิ่น
- 4) การต่อสู้ด้านอุดมการณ์ในนิทานผะเหวดสันดรอีสาน
- 5) บรรทัดฐานทางสังคม
- 6) ความมอณาจารในผ้าวาดภาพผะเหวด
- 7) ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของตัวละคร
- 8) ความเปลี่ยนแปลงของผ้าผะเหวด
- 9) การสร้างพิพิทธภัณฑ์ผ้าวาดภาพผะเหวด

คำสำคัญ: รหัสวัฒนธรรม, ภาพผะเหวดอีสาน

¹รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Associate Professor Dr. , Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

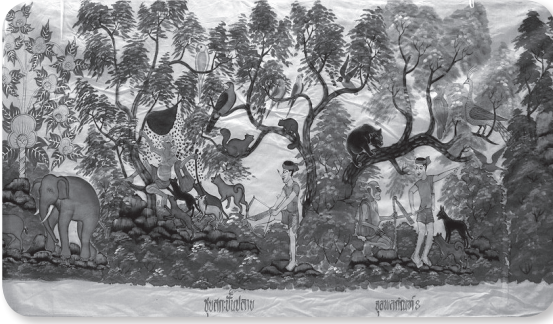
บทคัดย่อ

The study entitled “Decoding Cultural Codes in *Isan Phawed* Paintings” is a research study in the area of folklore, which studied Isan long-roll *Phawed* cloths (cloths painted with stories from Vessantara Jataka, found in *Isan* or the northeastern region of Thailand) from 13 communities including 10 *Isan* communities, two *Phuthai* communities, and one Lao communities in Vientiane. *Isan Phawed* cloths are regarded as folk arts comparable to several worlds created by folk artists who were inspired by stories from Vessantara Jataka, their own imagination, and their memories about social ways and cultural ways. All sets of the paintings can be interpreted at many levels, offering both direct meanings and hidden meanings. For example, the painting of *Kan Thossaporn* (*Kan* is like a chapter or an episode of a long story) illustrates the magical power of Indra, who is giving 10 blessings to Phussadee, a female character in the story. The direct meaning of this painting is to indicate 10 wishes of women. Meanwhile, the hidden meaning is to mock the indulgence in viewing a woman’s body, who is so beautiful, as if she were created by an angel. Interpreting meanings is considered the decoding of visual culture which review the perception and understanding of the most important Jataka. This Jataka functions as the sacred story in *Boon Phawed* Festival, which is known as The Great Merit Festival of *Isan* people. The findings from this study explain the following issues.

1. Physical characteristics of *Isan Phawed* cloths
2. Narration by *Anuphaks* or events
3. Communities and people based on local imagination
4. Ideological fighting in *Isan* version of Vessantara Jataka
5. Social norms
6. Obscenity in *Phawed* cloths
7. Symbolical meanings of the characters
8. Changes of the roles of *Phawed* cloths
9. Creation of *Phawed* cloth museums

Key Words : *cultural codes, Isan Phawed paintings*

บทนำ

❖ ผ้าผะเหวดอีสาน กัณฑ์จุลพน วัดศรีโพธิ์ชัย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

❖ ผ้าผะเหวดอีสาน กัณฑ์จุลพน
อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

รูปลักษณะผ้าผะเหวดอีสาน

เมื่อสำรวจผ้าผะเหวดอีสานแบบผ้าวาดม้วนยาว สามารถพบได้ในชุมชนขนาดใหญ่ระดับตำบล เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งคือมีวัดหลายแห่ง มีพระเถระบวชเรียนอย่างต่อเนื่องมีพระเถระที่ใส่ใจเรียนรู้ การอ่านไบเบิล มีมรรคทายกมีผู้ใหญ่บ้านมีชาวบ้านที่ให้ความสำคัญแก่จารีตประเพณีที่เรียกว่าฮีตสิบสอง โดยให้ความสำคัญมากที่สุดแก่ประเพณีบุญผะเหวดซึ่งเรียกว่าประเพณีบุญใหญ่

ผ้าผะเหวดอีสานแบบม้วนยาวเป็นผลงานพุทธศิลป์ที่เขียนเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก เป็นภาพวาดที่ใช้ประกอบการเทศน์ผะเหวด ใช้ในพิธีเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง และใช้ประดับรอบศาลาการเปรียญหรือศาลาโรงธรรมในประเพณีบุญผะเหวดซึ่งเรียกว่าบุญเดือนสี่หรือบุญมหาชาติ ผ้าผะเหวดแบบโบราณพบได้ทั้งในชุมชนผู้ไทและชุมชนอีสาน ความงามด้านศิลปะพื้นบ้านในผ้าผะเหวดมีระดับที่แตกต่างกัน ซึ่งนักวิชาการด้านจิตรกรรมปัจจุบันนิยมและยกย่องศิลปะร่วมสมัยและศิลปะของอารยชนที่เรียกว่างานวิจิตรศิลป์มากกว่า ศิลปกรรมของชาวบ้าน (Folk Art)

การศึกษาค้นคว้าวิจัยคัดสรรผ้าผะเหวดม้วนยาวจาก 13 ชุมชนในภาคอีสานและจากวัดศรีชมชื่นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาศึกษาบทบาทหน้าที่ของผ้าผะเหวดม้วนยาว ผลพบว่าผ้าผะเหวดสามผืนจากสามชุมชนมีคุณค่าทั้งทางด้านความงามและความรู้ เป็นผ้าผะเหวดจากชุมชนผู้ไท 2 แห่งและชุมชนอีสาน 1 แห่ง ลักษณะเป็นศิลปะแบบจารีตเป็นภาพสองมิติแบนๆ ส่วนผ้าผะเหวดอีกสิบผืนมีลักษณะเป็นภาพสีน้ำสามมิติแบบจิตรกรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นพุทธพาณิชย์ผลิตจากกรุงเทพฯ

❖ ผ้าผะเหวดอีสานกันต์ชูชก วัดศรีโพธิ์ชัย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

❖ ผ้าผะเหวดอีสานกันต์ชูชก
อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

มีจำหน่ายในร้านสังฆภัณฑ์ทั่วไปและพบเกือบทุกชุมชนระดับตำบล ภาพผะเหวดสองมิติแบนๆเป็นภาพวาด สีน้ำมีลักษณะเรียบง่ายแบบพื้นบ้านไม่มีการปรุงแต่งด้านเทคนิค ช่างวาดอย่างอิสระ มีความรู้สึก มีจินตนาการ มีชีวิตจริงแบบพื้นบ้านแสดงผ่านฉากผ่านการแต่งกายผ่านประเพณีพิธีกรรมและผ่านงานรื่นเริง จุดมุ่งหมายของการวาดภาพผ้าผะเหวดคือเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยและประกอบการเล่าเรื่อง การเทศน์ การสอน หลักกรรมเป็นหลักใหญ่และเพื่อตกแต่งสถานที่เป็นหน้าที่รอง ช่างวาดมีศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างงานและได้รับคำตอบแทนจากผู้ว่าจ้างให้วาดซึ่งมีศรัทธาในหลักกรรมคำสอนและเชื่อว่าการสร้าง ภาพผะเหวดได้อานิสงค์เช่นเดียวกับการฟังธรรม

ผ้าผะเหวดแบบม้วนยาวในการศึกษาคั้งนี้มีขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร และมีขนาดยาวประมาณ 13-30 เมตร การวาดภาพจะวาดเป็นช่องตามแนวนอน ผ้าผะเหวดขนาดสั้นที่สุดมีพื้นที่ประมาณ 13 ช่อง ขนาดยาวที่สุดประมาณ 18 ช่องแต่ละช่องความยาวไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ที่บรรจุอยู่ในแต่ละช่อง หนึ่งเหตุการณ์เรียกว่าหนึ่งอนุภาค ภาพวาดที่เป็นภาพสามมิติจะวาดเต็มกรอบภาพเป็นภาพขนาด 6 นิ้วขึ้นไป ประกอบด้วยภาพวาดทั้งหมด 13 ช่องหรือ 13 กันต์ ภาพวาดที่เป็นภาพสองมิติแบนๆวาดหลายอนุภาคในหนึ่งกรอบภาพวาดเต็มพื้นที่เต็มโครงสร้างขนาดภาพทั้งคนทั้งสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์และสิ่งของมีขนาดเล็กประมาณ 2 นิ้ว ภาพแนวนี้เป็นฝีมือของช่างพื้นบ้าน มีลักษณะคล้ายภาพวาดลายเส้นแบบโบราณที่ปรากฏในฝาผนังถ้ำและที่หน้าผาโดยทั่วไปเชื่อว่าเป็นภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์ โครงสร้างของนิทาน ผะเหวดสันดรเขียนเป็นโครงสร้างนิทานหรือไวยากรณ์นิทานได้ดังนี้

แบบที่ 1 เป็นโครงสร้างนิทานที่ยาวที่สุดประกอบด้วย 1) พระมาลัยรับตอกบัวบูชา+ พระมาลัยและ พระอินทร์นำดอกบัวบูชาพระธาตุเกตเกล้าจุฬามณี+พระพุทธรองค์โปรดพระญาติพระวงศ์+เทศน์สังกาส+นิทานผะเหวดสังกาส+พระมาลัยหรือพระพุทธรองค์เสด็จโปรดสัตว์นรก

แบบที่ 2) พระมาลัยและพระอินทร์นำดอกบัวบูชาพระธาตุเกตเกล้าจุฬามณี+นิทานผะเหวดสังกาส

แบบที่ 3) นิทานผะเหวดสังกาส

โครงสร้างของนิทานคืออะไร ศิราพร ณ ถลาง (2544) อธิบายว่า หมายถึงสิ่งที่กำหนดความเป็นนิทานแต่ละประเภท ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมหลักของตัวละครที่นำมาเรียงร้อยต่อกันอย่างมีระบบสัมพันธ์กัน การศึกษาโครงสร้างของนิทานวางอยู่บนความเชื่อที่ว่านิทานในแต่ละวัฒนธรรมมีกฎในการดำเนินเรื่องของตนเอง (Self regulation) เช่นเดียวกับที่ภาษาแต่ละภาษามีไวยากรณ์เป็นของตนเอง โครงสร้างของนิทานจะสะท้อนความคิดระบบคิดและวัฒนธรรมของเจ้าของนิทาน

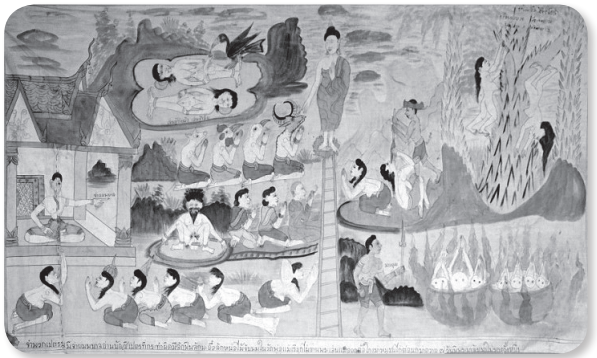
เมื่อพิจารณาโครงสร้างนิทานในผ้าผะเหวดแบบที่ยาวที่สุด ความคิดที่กำกับเนื้อหาของนิทาน คือความคิดเรื่องนรกภูมิ มนุสสภูมิ สวรรค์ภูมิ อันได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วง ภาพวาดตอนต้นเรื่องส่วนที่เป็นปรารภเหตุการณ์เล่านิทานผะเหวดสังกาส พระมาลัยและพระพุทธรเจ้าเป็นตัวแทนของพุทธศาสนามีสถานภาพสูงส่งกว่าพระอินทร์และเทวดาบนสวรรค์ แม้ตอนจบในนรกภูมิพระมาลัยและพระอินทร์ก็มีสถานภาพเทียบเท่าเทพเจ้าผู้ปลดปล่อยบาปและความทุกข์ให้กับผู้ทำผิดศีลในโลกมนุษย์ โครงสร้างนิทานที่กำกับภาพวาดผ้าผะเหวดคือความเชื่อเรื่องสวรรค์ภูมิ มนุสสภูมิและนรกภูมิ นิทานเรื่องผะเหวดสังกาสประกอบด้วยอนุภาคย่อยที่เสนอตัวอย่างพฤติกรรมที่นำสู่สวรรค์ภูมิและนรกภูมิ เป็นแก่นแกนของเรื่องซึ่งไม่ตรงกับแก่นเรื่องในดับทหลายลักษณะด้านวรรณกรรม และด้านกลอนเทศน์ผะเหวดที่มุ่งเน้นนิพพานหรือการหลุดพ้น ความแตกต่างของแก่นเรื่องแสดงว่าการเขียนภาพผะเหวดของแต่ละชุมชน เป็นสิ่งที่แสดงถึงการคิดต่างอย่างมีเสรีภาพแหวกจากแนวคิดของศูนย์กลางทางการเมืองทางศาสนาทางเศรษฐกิจในเขตนครและ เขตเมือง

ส่วนภาพผะเหวดแบบที่สอง ประกอบด้วยภาพพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระเกตเกล้าจุฬามณีบนสวรรค์พร้อมกับพระอินทร์และเทวดาคู่กับภาพผะเหวด 13 กัณฑ์ โครงสร้างนิทานแนวนี้แสดงความเชื่อว่าการทำบุญ การบำเพ็ญปรมาตถทานหรือมหาทานเป็นปัจจัยนำไปสู่สวรรค์ ภาพวาดวิธีนี้ไม่กล่าวถึงนรกภูมิ ขนาดของภาพเน้นตัวละครโดยวาดเป็น

ภาพขนาดใหญ่แสดงพฤติกรรมและเล่าเรื่องราว แต่ภาพไม่สร้างความรู้สึกลึกไม่สร้างจินตนาการ ภาพวาดมีลักษณะแข็งทื่อเช่นเดียวกับโครงสร้างของภาพวาดแนวที่สามที่ไม่กล่าวถึงสวรรค์และนรก บอกเล่าเรื่องราวเฉพาะนิทานผะเหวดสันดรเท่านั้น เป็นการวาดโดยประหยัต์วัสดุเพื่อวางจำหน่ายโดยเฉพาะ ผู้วาดดูเหมือนขาดศรัทธาในการสร้างงานในหนึ่งภาพจะบรรจุเหตุการณ์ หนึ่งอนุภาคเท่านั้น การวาดแนวนี้คล้ายกับการวาดจิตรกรรมฝาผนังประดับรอบศาลาโรงธรรม ซึ่งมีขนาดกว้างยาวใหญ่และมุ่งสอนพุทธศาสนาหลายเรื่องมีทั้งศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม ประดับรอบศาลาโรงธรรม โครงสร้างเฉพาะนิทานผะเหวดสื่อความคิดเรื่องอนิจจังลักษณะความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและการให้ทานไม่ยึดติดในทรัพย์สินทั้งปวง

❖ ภาพพระมาลัยเสด็จสวรรค์ วัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอดงเจริญ จัหวัดอุบลราชธานี

❖ ภาพพระพุทธองค์โปรดสัตว์นรก อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

❖ ภาพผะเหวดอีสานกัณฑ์กุมาร อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

❖ ภาพผะเหวดอีสานกัณฑ์หิมพานต์ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

การเล่าเรื่องด้วยอนุภาคเหตุการณ์

ภาพพระเวทในฐานะพุทธศิลป์ที่มีทั้งการวาดแบบผ้าพระบฏและแบบผ้า幔ยาว แบบภาพพิมพ์และจิตรกรรมฝาผนังหรือฉลุแป้น งานจิตรกรรมทุกรูปแบบมีหน้าที่สำคัญหลายประการ คือเป็นภาพประกอบการเล่านิทานเรื่องพระเวทสันดรให้เข้าใจง่ายให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังใช้ประดับศาลาโรงธรรมและใช้กันมุงสนามกลางแจ้งให้เป็นศิวิรงกตหรือเขาวงกต ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเวทสันดร ขณะที่บำเพ็ญพรตเป็นตาบส ภาพพระเวท幔ยาวกรณีนี้ทำหน้าที่คล้ายฉากส่วนบทบาทแฝงเร้นที่สำคัญรองลงมา เกิดจากฝีมือของช่างวาดที่มีความสามารถสูง คุณภาพของภาพวาดเทียบได้กับวิจิตรศิลป์ เส้นและปลายพู่กันที่ระบายในพื้นที่ผ้าสามารถสร้างอารมณ์สะท้อนใจเกิดเป็นรสมหัศจรรย์ตามเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะภาพแนวอิโรติกในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์มหาพน กัณฑ์มหาราช และกัณฑ์เพิ่มตอนพระมาลัยหรือพระพุทธเจ้าทองแดนนรก ภาพแนวอิโรติกเหล่านี้ปรากฏเฉพาะฝีมือช่างพื้นบ้านอีสาน

ภาพพระเวทที่มีอนุภาคเหตุการณ์อนุภาคเดียว ปรากฏในกัณฑ์ทศพร กัณฑ์จุลพล กัณฑ์มหาพน กัณฑ์วนปเวศน์และสักตีกัณฑ์ ภาพพระเวทที่มีอนุภาคเหตุการณ์หลายภาพหลายอนุภาคได้แก่ปรารภเหตุการณ์เล่าเรื่องพระเวทสันดร กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์มัทรี นครกัณฑ์ กัณฑ์เพิ่มคือพระพุทธองค์หรือพระมาลัยโปรดสัตว์นรก กัณฑ์ที่มีหลายอนุภาคเหตุการณ์คือ 3-7 อนุภาคคือ กัณฑ์มหาราช ความหลายอนุภาคของกัณฑ์นี้ส่งผลต่อการตีความแก่นหลักของเรื่องพระเวทสันดร ภาพประกอบด้วยชูชกนำสองกุมารหลงทางสู่กรุงสีพี พระเจ้ากรุงสมุทัยไล่ตัวหลานทั้งสองจากชูชก ชูชกบริโภคอาหารจำนวนเจ็ดอย่างอย่างละเจ็ดหม้อ ชูชกธาตุไฟแตกตาย พระสงฆ์เณรอำมาตย์ชาวบ้าน ทำพิธีส่งสากนหรือเผาศพชูชก ชาวบ้านหลอเล่นเร็นเริงในงานศพชูชก ภาพลักษณ์ของชูชกในกัณฑ์นี้เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ความมั่งมีไม่อดอยาก ไม่ได้ตายเพราะทุกข์ แต่ตายเพราะเสพสุขอย่างมหัศจรรย์ จึงมีผู้ศรัทธาบูชาเหรียญรูปชูชกเพื่อหวังผลความมั่งมี ร่ำรวยเป็นสุข

❖ ภาพพะเหวดอีสานกัณฑ์ทศพร
อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
(แสดงอนุภาคเดียว)

❖ ภาพพะเหวดอีสานกัณฑ์มหาราช วัดศรีโพธิ์ชัย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
(แสดงความหลายอนุภาค)

ลำดับเรื่องราวจากภาพผ้าพะเหวดม้วนยาวที่สุดมีดังนี้

- 1) พระพุทธองค์โปรดพระญาติพระวงศ์
- 2) มานพถวายดอกบัว
- 3) พระมัลลีนำพระอินทร์และเทวดาไปไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์
- 4) นางผุสดีขอพรสืบประการจากพระอินทร์
- 5) พราหมณ์เมืองกลิงคราษฎร์ขอช้างปัจจัยนาเคนทร์
 - พราหมณ์ขี่ช้างกลับเมือง ชาวสี่พีชี้หน้าด่าว่าพราหมณ์
- 6) อำมาตย์ฟ้องพระเจ้าสัมมุขเรื่องพระเวสสันดรให้ทานช้างให้ขับออกจากเมือง
 - พราหมณ์ขอม้าเทียมราชรถ
- 7) พราหมณ์ขอราชรถ
 - สี่กษัตริย์ดำเนินสู่เขาคีรีวงกต
- 8) ชูชกนำนางอมิตตมาสู่เรือน
 - ชูชกเล่าโลมนางอมิตตา
 - นางพราหมณ์ด่าว่าทุบตี แสดงกิริยาหยาบคายต่อนางอมิตตา
- 9) พรานเจตบุตรถูกชูชกหลอก
 - พรานเจตบุตรยิงชูชกด้วยธนู
- 10) พระอัจฉตฤาษีชี้ทางแก่ชูชก
- 11) สองกุมารซ่อนตัวในสระบัว
 - พระเวสสันดรกวาดน้ำให้ทานสองกุมาร

- ชูชกจูงสองกุมารไป
 - ชูชกหกล้มสองกุมารวิ่งหนี
- 12) นางมัทรีขอทางจากเสื่อไคร้
- นางมัทรีตามหาสองกุมาร
 - นางมัทรีสลบ
- 13) พรหมณ์แปลงขอนางมัทรี
- เทวดานำรักษาสองกุมาร
- 14) ชูชกนำสองกุมารหลงทางสู่กรุงสีพี
- พระเจ้าสญชัยไถ่ตัวสองกุมาร
 - ชูชกกินอาหารเจ็ดหม้อเจ็ดไห
 - ชูชกท้องแตกตาย
 - พิธีเผาศพชูชก
 - งานนันทศพ (ฉลอง) ชูชก
- 15) พระเจ้าสญชัยคัดเลือกช้างม้าเพื่อไปอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง
- ขบวนช้างม้าไปยังเขาศรีวิวงศ์
 - ขบวนมหรสพฉลองหกกษัตริย์เข้าเมือง
- 16) พระพุทธองค์โปรดเปรตในนรก
- ยมบาลไต่สวนความผิดของคนชั่ว
 - การลงโทษผู้ผิดศีลห้าข้อ
 - ภาพอีโรติก (Erotic) ลงโทษผู้ผิดศีลข้อสาม เปรตเปลือยกาย

เมื่อพิจารณาภาพพะเหวดม้วนยาวแบบสองมิติแบบๆแนวจาริต ช่างวาดได้เพิ่มเติมเรื่องราวซึ่งเป็นคติความเชื่อและเป็นวิถีจริยธรรมที่เป็นบรรทัดฐานสำคัญของชีวิตประจำวัน คือเรื่องการลงโทษคนชั่วการให้รางวัลคนดีและได้แสดงความเชื่อมั่นในบารมีของพระพุทธเจ้าบารมีของพระอรหันต์คือพระมาลัย ซึ่งเป็นศาสนบุคคลในประเพณีท้องถิ่น นับได้ว่าชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของผ้าพะเหวดสามารถประกอบสร้างทั้งพุทธศิลป์คือภาพวาดในผ้าขนาดยาวๆ และสามารถต่อเติมวรรณศิลป์ที่เป็นเรื่องเล่าตามคตินิยมของชุมชนโดยไม่ติดกรอบประเพณีพะเหวดแบบวัฒนธรรมหลวง นอกจากนี้ภาพวาดบางผืนมีการ

ผนวกกัณฑ์และตัดทอนบางกัณฑ์ เช่นผนวกกัณฑ์จุลพนกับมหาพน หรือตัดทอนกัณฑ์วนปเวศน์และสักตีกัณฑ์ การเรียงร้อยเรื่องแบบนี้คล้ายกับการเทศน์พะเหวดในปัจจุบัน

ที่รวบรัดตัดตอนเนื้อเรื่องเพื่อประหยัดเวลาให้การทำบุญพะเหวดให้เสร็จโดยเร็ว เพราะต้องการเวลาไปทำงานอื่นในชีวิตประจำวัน และผู้ฟังเทศน์มีศรัทธาอันน้อยลงการทำบุญเป็นไปเพื่อสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองโดยขาดสำนึกทางศาสนาอย่างเข้าถึงแก่นแกนของความหมายหรือปรัชญาธรรม

ชุมชนและบุคคลตามจินตนาการแบบท้องถิ่น

ประเพณีบุญพะเหวดและการวาดภาพพะเหวดมีทั้งในวัฒนธรรมหลวง (the great tradition) และวัฒนธรรมราษฎร์ (the little tradition) ผ้าพะเหวดแบบม้วนยาว 12 ชุดมาจากชนบทใกล้ซานเมือง ยกเว้นผ้าพะเหวดชุดของลาวเท่านั้นที่มาจากวัดศรีชมชื่นนครหลวงเวียงจันทน์ ผ้าพะเหวดทุกชุดให้ความสำคัญแก่ต้นไม้ซึ่งกลายเป็นฉากที่สำคัญกว่ารูปหรือจุดสนใจถึง 10 กัณฑ์ ได้แก่ วนปเวศน์ ทานกัณฑ์ ชูชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักติ มหาราช ฉกษัตริย์ มีเพียง 2 กัณฑ์เท่านั้นที่จุดเน้นอยู่ที่ตัวละครคือทศพรและพิมพ์านต์ ช่างวาดสามารถเขียนต้นไม้ได้อย่างสมจริงได้อย่างสดชื่น ภาพวาดมีความเชี่ยวชาญในความอ่อนหวานของเส้นและสีแปร่งที่แต่งแต้มพุ่มไม้ โดยเฉพาะภาพจากชุมชนผู้ไททั้งสองแห่ง ชุมชนอีสานอำเภอดงรัก ชุมชนลาวเมืองเวียงจันทน์ ช่างไม่ปล่อยให้พื้นที่ว่างเลยทุกแห่งมีต้นไม้ใหญ่กิ่งก้านใบเป็นทรงพุ่ม ภูมิประเทศที่มีสีเขียวของต้นไม้เป็นหลักนี้คล้ายกับภูมินิเวศของชุมชนชาวนาในฤดูฝน ความแห้งแล้งไม่ปรากฏในฉาก บ่อน้ำในภาพบางชุดเป็นบึงเป็นสระเป็นบ่อบาดาล ใต้ต้นไม้มีนกมีกวางมีหมูป่า มนุษย์และสัตว์และต้นไม้อยู่ร่วมกัน โดยมีป่าไม้เป็นหลักให้ชีวิตอื่นอาศัย สอดคล้องกับชุมชนเข้มแข็งทุกแห่งต้องมีป่าชุมชน มีทุ่งหญ้ามีดอนปู่ตาให้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ความเจริญเติบโตของเมืองความเติบโตของการสร้างเขื่อนสร้างถนนหลังปี พ.ศ. 2500 ลดทอนความสมบูรณ์ของป่าไม้ของธรรมชาติให้ลดน้อยลง เช่นเดียวกับภาพพะเหวดแบบสามมิติที่วาดคนวาดวัตถุเต็มพื้นที่ ฉากวังต้นไม้ใหญ่บดบังชีวิตในป่าทั้งที่ชีวิตตัวละครอยู่กลางแมกไม้สรรพสัตว์มากมาย ผ้าพะเหวดแนวนี้ไม่สามารถปลูกฝังสำนึกรักษารักรรรมชาติได้อีกต่อไป นอกจากนี้ยังมีป่าในจินตนาการคือป่าหิมพานต์ในกัณฑ์มหาพนและกัณฑ์มัทรี ต้นไม้และดอกไม้ในป่าหิมพานต์คือ ต้นนาฬิกาที่มีรูปร่างทรวดทรงเป็นสาวน้อยหน้าแฉล้ม มีกนิรีมีกนิรมีเทพบุตร มีสระโบกขรณี มีกวางมีนกอาศัยอยู่ร่วมกันภาพแบบนี้สร้างสำนึกเชิงบวกในระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี

❖ ภาพพะเหวดอีสานกันต์จุลพน วัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

❖ ภาพพะเหวดอีสานกันต์มหาพน วัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนภาพบุคคลในผ้าพะเหวดเป็นภาพที่แสดงความต่างของชนชั้น คือชนชั้นสูง ช้นกลางและชั้นสามัญ ความเป็นชนชั้นแสดงผ่านรูปร่าง การแต่งกาย พฤติกรรมและ ตำแหน่งของภาพและฐานะของตัวละคร ชนชั้นสูงได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ กษัตริย์ พระอินทร์ เทวดา ชนชั้นกลาง ได้แก่ เจ้าเมือง อำมาตย์ ทหาร ชนชั้นสามัญ ได้แก่ พรหมณ์ นางพรหมณี ชาวเมือง ชาวบ้าน

ภาพวาดชนชั้นสูงในผ้าพะเหวด ภาพกษัตริย์ภาพพระอินทร์ภาพเทวดาเหมือนกัน ทั้งรูปร่างและการแต่งกาย คือรูปร่างดีไม่อ้วนไม่ผอม ใบหน้ารูปไข่ผิวพรรณผ่องใสไม่ หม่นหมอง แต่งกายแบบท้าวพระยาในละครนอกละครในและลิเกสิ่งที่ยบ่งบอกความเป็น ชนชั้นสูงต่างจากชนชั้นอื่นคือการสวมขมาสวมมงกุฏ สวมสังวาลย์ประดับร่างกายส่วนบน กษัตริย์ชายนุ่งผ้าโจงกระเบนส่วนกษัตริย์หญิงนุ่งผ้าถุงห่มสไบมีเครื่องประดับรอบคอรอบ แขนรอบเอว

ภาพวาดทหารเป็นภาพที่ช่างแต่ละชุมชนมีจินตนาการต่างกันตามกาลเทศะ ภาพส่วนใหญ่ทหารนุ่งกางเกงคลุมเข่า สวมเสื้อแขนยาว สวมหมวก บางภาพถือดาบยาว ส่วนภาพทหารที่ทันสมัยที่สุดพบในภาพพะเหวดจากอำเภอมัธยาศีรี จังหวัดขอนแก่นแต่งกายเหมือนกับทหารราชวัลลภสวนสนามแบกปืนยาวในงานพระราชพิธี

ภาพพราหมณ์ไม่ว่าพราหมณ์ชุก พราหมณ์ผู้ขอช้างปัจจัยนาเคนทร์พราหมณ์ผู้ขอผ้าขอราชรถ ล้วนแต่งกายอย่างสมณะ มีผ้านุ่งเฉพาะท่อนล่างนุ่งเหนือเตี้ยแบบนุ่งผ้าข้าวม้า ตอนบนมีผ้าแพรพาดเฉียงไหล่ ผมยาวเกล้ามวยไว้ท้ายทอย การแต่งกายเช่นนี้เป็นแบบที่ผู้สูงวัยนุ่งห่มเมื่ออยู่บ้านเรือน แต่ใน ผ้าพะเหวดพราหมณ์ทุกคนแต่งกายเช่นนี้ในพื้นที่ทางสังคมที่เป็นพื้นที่สาธารณะแม้เมื่อเฝ้ากษัตริย์ ในตัวบรรณกรรมกษัตริย์แนะนำให้แต่งกายมอมแมมหม่นหมองเพื่อบรรลุประโยชน์ในการขอบริจาคทานและเพื่อแสดงว่ามาจากป่าจากชนบท

“กตวา กระทำตนให้หม่นหมองด้วยผงฐลี
เพื่อให้มีสัญญาว่ามาแต่เขตอรัญรัฐ

.....
ตั้งนี้ ดูราพราหมณ์ทั้งหลาย

ตุมุเห อันว่าท่านทั้งหลาย

ปรุสุหกจจนขโโลมา มีชนลักแฮแลเล็บมือยาว

ปงกทนุดา มีเขี้ยวอันขาว และมีหัวอันกล้วยเกล้าไปด้วยผงเผ่า

เทาฐลีเป็นอันหม่นหมองนัก”

(ถ้าพระเวส-เทศน์มหาชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน 2557 หน้า 20-21)

ภาพชาวบ้านชายหญิงที่เป็นชนชั้นสามัญมีการนุ่งห่มสมตัว ผู้หญิงนุ่งผ้าขึ้นยาว สวมเสื้อทรงกระบอก บ้างแขนยาว บ้างแขนสั้น บ้างแขนกุดหรือแขนในตั้ว บ้างห่มสไบ ทุกคนแต่งกายดี คล้ายการแต่งกายในบุญประเพณีของชาวอีสาน มีภาพพะเหวดของอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ดเท่านั้นที่นางพราหมณ์เปลือยอกเปลือยเอว เปิดกันแสดงกิริยาเหยียดหยามดูถูกนางอมิตตา ส่วนชาวบ้านชายนุ่งห่มสมตัวตามกาลเทศะ คือในงานศพในงานฉลอง นุ่งผ้าเหนือเตี้ย สวมเสื้อแขนยาวบ้าง แขนสั้นบ้าง การแต่งกายไม่แสดงถึงความยากขัดสน การแต่งกายและบุคลิกของพราหมณ์เท่านั้นที่แสดงถึงฐานะอันด้อยต่ำไม่สูงส่งเหมือน พระเวสสันดรซึ่งสูงส่งขึ้นเทพเวทาคู่กับฐานะทางเศรษฐกิจที่มีสินทรัพย์มากมาย

สามารถทำบุญให้ทานบริจาคโดยไม่มีข้อจำกัด ตัวละครในภาพสะท้อนความเป็นภาพแทนความต่างทางชนชั้นแสดงผ่านการแต่งกายและพฤติกรรมที่บอกรสนิยมและการเบียดขับทางสังคม

❖ ภาพทกษัตริย์ อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

❖ ภาพทหารแบกปืน อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

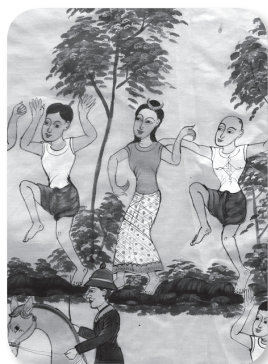
❖ ภาพพราหมณ์ในกัณฑ์หิมพานต์ อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

❖ ภาพนางขัตติย์ วัดศรีชมชื่น นครเวียงจันทน์

❖ ภาพนางพราหมณ์เปิดกัณฑ์ อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอดงรักการพืชผล

❖ ภาพนครกัณฑ์หญิงชาวบ้าน ในงานรื่นเริง จังหวัดอุบลราชธานี

การต่อสู้ด้านอุดมการณ์ในนิทานตะเข็บสัตรีชาดก

นิทานตะเข็บสัตรีชาดกในสังกมที่มีความต่างทางชนชั้น เป็นอุดมการณ์อำนาจที่อยู่ในบุคคลหลายภาวะ ประการแรกอำนาจรัฐ พระเจ้าสัมมุชยและพระเหวดสันดร เป็นภาพแทนการใช้อำนาจรัฐของผู้นำด้วยพฤติกรรมและด้วยตัวบทหลายลักษณะ อำนาจผู้นำแม้จะมีหลักศาสนธรรมกำหนดไม่ได้เปิดกว้างอย่างไม่มีข้อจำกัด การใช้ทรัพย์สินในท้องพระคลังต้องฟังคำทักท้วงของประชาชน ห้ามให้ทานช้างมั่งคั่งซึ่งเป็นทั้งช้างศึกและช้างมั่งคั่งที่บันดาลข้าวปลาอาหารเสื่อผ้าควรให้เพียงน้อยนิดให้พอสมควร ในขณะที่พระเหวดสันดรมีความมุ่งมั่นที่จะให้ทานสินทรัพย์ทั้งหมด แม้อวัยวะสำคัญเช่นดวงตา เลือดเนื้อ ชีวิต ความสุขสบายก็สละเพื่อทานได้ทั้งสิ้น เมื่อพระองค์ทำทานตั้งความตั้งใจ ประชาชนชาวเมืองเห็นว่ามีใจให้ช่วยออกจากเมืองไปอยู่ป่า อำนาจสูงสุดจึงอยู่ที่ประชาชนซึ่งวิพากษ์กษัตริย์ตนว่า

“โสปุโต อันว่าลูกสมเด็จบุพิตรแก่นเหง้า เวสสันดรเจ้าจอมกษัตริย์ ทชฺชา ท่อควรให้เข้าน้ำโภชนะอาหาร เข้าเปลือกเข้าสาร อันตระการด้วยเสื่อผ้า เป็นทานด้วยอันน้อยก็หากค่อยสมควรงาม แม่นว่าทานผู้ขับทานก็ดูชอบ ประกอบแต่ดีเหลือ ส่วนว่าพระภูมีบุตราช เป็นเชื้อชาติชาติดีวงศาภคินาเขตติ ดั่งถาแลมาให้แล้ว ยังช้างแก้วคุณเมืองแก่พรหมณฺ์ฝูงเดินเทศ เหตุการณ์สิ่งใด นี้จา.....สิวิโย อันว่าชาวสีพีราชฎร์ อามาดย์พร้อมเสนาภทฐา มีใจกริ้วโกรธ สาโหดว่าลูกมหาราชเจ้ากระทำผิด” (ลำพระเวส-เทศน์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน 2557, หน้า 26)

ประการที่สอง อำนาจในครอบครัว นิทานตะเข็บสัตรีชาดก เสนอครอบครัวสองรูปแบบ ชนชั้นสูงเช่นกษัตริย์ ผู้หญิงเช่นนางมุสดีนางมัทรีพยายามต่อรองอำนาจในครอบครัว ปิตาธิปไตยที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ให้ผู้หญิงในฐานะมารดาและภริยาสามารถร่วมทุกข์ร่วมสุข สร้างมหาทานคือให้ทานเงินทอง ข้าวทาส บริวาร ตลอดจนบุตรหลาน โดยไม่เป็นมารขัดขวาง ปณิธานของสวามี นางมัทรีสามารถใช้ชีวิตในป่าเขาวงกตศิรีแบกภาระหนักกว่าสามีได้อย่างสง่างาม นางมัทรีมีวิถีชีวิตแบบผู้หญิงแกร่งแม้อยู่ในวรรณกษัตริย์ ส่วนนางอมิตดาและนางพรหมณฺ์มีวิถีชีวิตอยู่ในวรรณพรหมณฺ์ ทุกนางปรารถนาหลุดพ้นจากความทุกข์ที่ต้องทำงานหนักในครอบครัว ต้องการให้สามีรับใช้ตนและให้จัดหาทาสบริวารมารับใช้ ให้ผู้หญิงมีชีวิตสะดวกสบาย ภาวะชายเป็นใหญ่หรือหญิงเป็นใหญ่ในครอบครัวจึงขึ้นอยู่กับหลายเงื่อนไขเช่น วัย ฐานะ ชนชั้น ไม่ได้มีการผูกขาดอำนาจแบบตายตัว มีการต่อสู้ต่อรองระหว่างความเป็นชาย ความเป็นหญิงเพื่อความเป็นอำนาจในครอบครัว ซึ่งในภาพตะเข็บสัตรีชาดกที่ทางกายภาพข้างกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าและอยู่ด้านหลังสามีไม่ว่าจะนั่งหรือ

เดิน นางอมิตดาจึงเป็นภาพการต่อรองอำนาจในครอบครัวระหว่างภรรยาเด็กกับสามีที่แก่
มากๆ

ประการที่สาม อำนาจของทุน (Capital) ในการศึกษานี้ใช้ความหมายทุนหรือ
Capital ของ บูร์ดิเยอ ซึ่งใช้ทุนในความหมายของความสามารถในการกำหนดหรือกำกับ
ชะตากรรมของตัวเองและของผู้อื่น ทุนในความหมายนี้จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจและ
ทุนเป็นแรงขับเคลื่อนทางสังคมที่มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ 1) ทุนวัฒนธรรม (a culture capital)
หมายถึงสถานภาพหรือตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสังคม เช่น พระเวสสันดรเกิดในวรรณะ
กษัตริย์ ชูชกเป็นพราหมณ์ขอทานสัญจรเร็วร้อน 2) ทุนเศรษฐกิจ (an economic capital)
ได้แก่ทรัพยากรและความมั่งคั่งทางการเงินเช่นพระเวสสันดร เพียงพร้อมด้วยเงินทอง ช้าง
ม้า ข้าทาส บริวาร เสื้อผ้าอาภรณ์ที่มากมายเพียงพอที่จะเลี้ยงประชาชนทั้งบ้านเมือง ส่วน
ชูชกก็ขอทานจนมีเงินทองได้นับร้อยนำไปฝากเพื่อนบ้านไว้แต่บ้านเรือนเป็นกระท่อมน้อย
จวนพังตั้งตัวบทกล่าวว่า “อิสสุโร เขื่อนมันมีที่เสายูของแอย่ง หมาขึ้นแกว่งหางก็ไหว แมว
จามไอกี้ซ้าย” 3) ทุนสังคม (a social capital) คือทรัพยากรที่แต่ละบุคคลแต่ละกลุ่มมีเช่น
บุคลิก หน้าตา ฐานะทางชนชั้น ชูชกถูกกำหนดให้ขาดทุนทางสังคม มีความอัปมงคล นำ
รังเกียจ มีลักษณะบุรุษโทษถูกเรียกว่าเฒ่าผีเผลด เฒ่าฮ้ายก่าปานกาดังตัวบทพรรณนาว่า
“อ่ย อันว่าพราหมณ์ผู้นี้ ชิดโณ ถ้ำแกฮ้ายชวดหีบที่-หีบที่ ตาเบื่องหนึ่งตีพานลาน-พาน
ลาน เนื้อหนังยานลอยเต้ง ปุ่มเพ็งท่อไฟไฟ เมื่อมันไปมันก็ไกวไอ้นเอ็นไอ้นเอ็นไอ้นเอ็น
นไปมา ชัดปานเกล็ดเต่า เหม็นขี้แฮ่ปานน้ำเน่าผีตาย ดังถ้ามึงนางแลมาหาญเป็นเมียมัน
ได้นี้จ่า” 4) ทุนสัญลักษณ์ (a symbolic capital) คือสถานภาพชื่อเสียงการได้รับการยอมรับ
ในสังคม ชูชกมีกลวงสร้างสถานภาพให้พราวนเจตบุตรและฤๅษีัจจุตตาสเชื่อว่าตนคือ
ราชทูต ส่วนพระเวสสันดรได้รับการยอมรับทั้งจากเพื่อนมนุษย์และเทวดา เมื่อพิจารณา
ทุนในนิทานผะเวด พระเวสสันดรมีทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนสังคม ทุนสัญลักษณ์
เหนือกว่าชูชก แต่ไม่ได้ใช้ทุนที่เหนือกว่ากตขี้แต่ใช้ครอบงำ ชูชกขาดทุนทางสังคม ขาด
มารยาทในการบริโภค ทุนเศรษฐกิจจึงเป็นภัยแก่ชูชกคือท้องแตกตาย สิ้นทรัพย์ไม่มีทายาท
มารับกลายเป็นทรัพย์สินของรัฐ ทุนสังคมคืออุปนิสัยบุคลิก รสนิยมการกินของชูชกเป็นสิ่งที่
ทำให้ชูชกต้อยต่ำมีความต่างทางชนชั้นยิ่งกว่าทุนเศรษฐกิจ ส่งผลให้ชูชกมีสภาพที่น่า
เวทนาที่สุด

“ไสอสุโกนโถ ถ้ำกักินลันลันพันประมาณ จวบอาหารหอมขึ้น ใจเฝ้าชื่นชมยินดี
ถ้ำกักีบขามูใส่ลิ้ไล่-ลิ้ไล่ เก็บขาไกใส่ลิ้ลัน-ลันลัน ขาหมูมันพราหมณ์เฝ้าผัดแย่งเคี้ยว ปาก

พราหมณ์เบี้ยวหนิกัน ขี้มูกมันก็ไหล น้ำลายมันก็ย่อย น้อยบ่นาน อาหารก็ไค่คองคาง ถั่ว ฟางตายใจลิสชาติ ธาตุสิแตกเฮชน หนหวายหลายลื่นลัน ตาถั่วก็เหลือชั้นอยู่พานลาน พาน ลาน แลนา” (ลำพระเวส— เทศน์มหาชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน 2557, หน้า 192)

การใช้ทุนเศรษฐกิจของพระเวดสันดร เป็นการสร้างหนทางสู่นิพพานที่มีผู้รับ ประโยชน์หลายระดับ ทั้งภายในอาณาจักรและภายนอกอาณาจักร คือประชาชนได้รับข้าว ปลาอาหาร เสื้อผ้า เพื่อนบ้านที่ประสบปัญหาขาดแคลนอาหาร ฝนแล้ง ข้าวกล้าตาย ก็ได้ รับความช่วยเหลือ แม้วัดถุอันไม่ควรถือให้ทานเช่นอิตถิทาน อุสุภทานพระเวดกิทาน “ปฏิบัติ ยาเทหิ เจ้าจตตแต่ง สรรพพะแผ่งเครื่องของท่าน ดูตระการแวนยั้ง ให้ได้แลสิ่งแลเจ็ดช้อย คือว่า ช้างก็ให้ได้เจ็ดช้อย ม้าก็ให้ได้เจ็ดช้อย รถก็ให้ได้เจ็ดช้อย นางก็ให้ได้เจ็ดช้อย แมงวัน นมก็ให้ได้เจ็ดช้อย ข้าชายก็ให้ได้เจ็ดช้อย ข้าหญิงก็ให้ได้เจ็ดช้อย” จากเนื้อความดังกล่าว นี้ทุนเศรษฐกิจ โดยการจัดการแบบไร้ขอบเขตของพระเวดสันดรทำให้สังคมใช้ความรุนแรง กับพระองค์คือขับไล่ให้อยู่ป่าในเพศของดาบสผู้ถือศีลบริสุทธิ์ และส่งผลให้มเหสีและโอรส ธิดาถูกสังคมใช้ความรุนแรงอย่างป่าเถื่อนจนขาดความสุข ทุนจึงส่งผลหลายด้านในเรื่องนี้ คือทุนเป็นเงื่อนไขในการสร้างอำนาจและเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง การกระจายทุนระหว่าง ชนชั้นไม่เท่าเทียมกัน ภาพวาดของชูชกเปรียบเหมือนพื้นที่ทางสังคมอันไม่มีใครต้องการ ชูชกจึงช่วงชิงอำนาจผ่านทุนที่มีอย่างจำกัด

❖ ภาพชูชกได้ตัวนางอมิตดา อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

❖ ภาพพราหมณ์เจตบุตรกับชูชก อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

บรรทัดฐานทางสังคม

บรรทัดฐานทางสังคมคือแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานของสังคม มีไว้เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมและมีหน้าที่ทำให้สังคมคงสภาพอยู่ได้ ภาพวาดนิทานพะเหวด สันดรแสดงบรรทัดฐานทางสังคมผ่านจารีต (More) และวิถีชีวิตชาวบ้าน (Folkway) จารีต เป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความสำคัญมาก ผู้ที่ไม่ทำตามจะมีผลกระทบต่อสังคมจึงมีข้อห้ามต่างๆมากมาย ในภาพพะเหวดตอนมาลัยหมื่นมาลัยแสนและพระมาลัยโปรดสัตว์นรก มีภาพแสดงการห้ามฆ่าคนห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามทำร้ายกัน ห้ามลักขโมย ห้ามประพฤติดิฉิน ประเวณี ผู้ทำผิดข้อห้ามเหล่านี้คือผิดศีลห้า ซึ่งเป็นธรรมชั้นพื้นฐานของพุทธศาสนา ผู้ทำผิดจารีตเมื่อตายแล้วมีโทษรุนแรง กลายเป็นเปรตตกนรกถูกทรมานให้เจ็บปวดทุกข์ทรมาน เช่นเอาน้ำร้อนกรอกปาก ถูกสุนัขดุร้ายรุมกัด ถูกคมหอกคมดาบทิ่มแทง ถูกเหยี่ยวถูกแร้ง ถูกกาใช้จงอยปากแหลมคมจิกตี ถูกคมหนามจิ้งจอกทิ่มแทง ภาพวาดบางชุดแสดงปัญหาหลัก ขโมยและอาชญากรรมในชุมชน เช่น การฆ่าช้างเอางา การฆ่าสุนัขเอาพิน การขโมยพืช ผักสวนครัว ข้อห้ามเหล่านี้เป็นการขู่ด้วยภาพ เป็นบทลงโทษที่รุนแรงและเป็นภาพที่ช่างเน้นมาก ยกเว้นภาพที่มีจุดมุ่งหมายวาดเพื่อชายจะตัดทอนคำสอนนอกเรื่องนิทานพะเหวด สันดรออก ส่งผลต่อแก่นเรื่องที่ขาดหายไป ส่วนวิถีชาวบ้านที่แสดงผ่านเรื่องคือ วิถีชีวิตของผู้หญิงในการเลือกสามีที่ไม่เหมาะสม หรือวิถีชีวิตของผู้หญิงที่ถูกเลือกไม่อาจเป็นฝ่ายเลือกได้ เช่นนางอมิตตาผู้มีสามีแก่อัปลักษณ์ เป็นการทำผิดวิถีชาวบ้าน จึงถูกลงโทษด้วยการนิทานว่าถูกทุบตี ไม่คบหาสมาคม ซึ่งข้อห้ามเช่นนี้ชุมชนมีไว้เพื่อวางกรอบพฤติกรรมของคนแก่และคนสาวเช่น “เฒ่าแก่แล้วหลงโลกเมียสาว เฒ่าหัวขาวฟ้าเพื่อนำชู เฒ่าชูหล่อนอนแต่สัวมนำเมียเฒ่าช้ำเขี้ยวสาวสำน่อย” (กาพย์หุลานสอนปู่)

อย่างไรก็ตามวิถีประเพณีที่โดดเด่นในภาพวาดนิทานพะเหวด คือภาพแสดงประเพณี เล่นรื่นเริงในงานศพและงานฉลอง เป็นภาพวาดที่มีความแจ่มใสมีชีวิตชีวา คือภาพการเล่นดนตรีและการฟ้อนในชบวนแห่ ภาพแสดงเครื่องดนตรีอีสาน การแต่งกายของหมอป้อนและท่าฟ้อน เครื่องดนตรีในภาพได้แก่แคน กลองยาว ฉาบ ปี่ ส่วนการฟ้อนเป็นการฟ้อนเกี่ยวกันชายหญิงและในชบวนแห่รื่นเริงมีการหามไผ่เหล้าพื้นบ้านที่เรียกว่าอู ส่วนการเล่นพื้นบ้านมีการเล่นหัวล้านชนกัน ฉากที่แสดงวิถีชาวบ้านคือ กระต้อมชูชก บ่อน้ำ สระน้ำ ที่ชาวบ้านตักน้ำดื่มน้ำใช้ร่วมกัน เป็นพื้นที่ทางสังคมของหญิงแม่บ้านที่มาดักทำร้ายนางอมิตตา ภาพวาดนิทานพะเหวดที่ช่างพื้นบ้านวาดสามารถบันทึกวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้อย่างกลมกลืนกับเนื้อเรื่อง ในขณะที่ภาพวาดจากส่วนกลางซึ่งเป็นพุทธพาณิชย์จะขาดภาพประกอบ

เหล่านี้ ภาพนี้ไม่อาจเรียกว่าภาพภาคใต้เพราะเป็นภาพที่วาดเติมโครงสร้างของกรอบภาพ ไม่ใช่ภาพย่อยเพียงเล็กน้อย ประเพณีพื้นบ้านนับเป็นสิ่งบ่งชี้ความเป็นศิลปพื้นบ้าน (Folk Arts) โดยแท้ ยิ่งเมื่อพิจารณาด้วยทลยลักษณะจะเห็นความกลมกลืนระหว่างภาพกับวิถีชุมชนเช่น รายการอาหารอันหลากหลายที่ชุกกินจนท้องแตกตาย

“ภุญชิตวา เถ้าก็กินเข้าน้ำโภชนะอาหารอันหวานจ้อยจืด เครื่องประณีตน้ำนมังว ของกินนัวหลายหลาก มีมากยิ่งหนักหนา อันพระญาบุรมศรีศัญชัยให้แต่งแปลงไว้ คือว่า เข้าต้มแลเข้าหมมแหบเข้าเขียบแลเข้าทรายหอมหลายเข้ามรูปยาสเข้าปาดแลเข้ามัน เข้าหมมตาควายใส่หมากพร้าวเข้าจ้าวใส่มันหมูสดตุกตุตตมจ คือ เข้าสดุก้อนสดุย่อย อ่อย ห่อยกับมันปลาเข้าแดงอันหอมยั้งยวด เข้าชวดแลสาสิวงเข้าผงบั่นเป็นกลีบ เข้าลืบกับ น้ำตาล เป็นเครื่องหวานแก่อี้เก้า ฤตตุสบี ป่ทอแต่น้ำ แม่นว่ข้าวแลแกงทั้งหลาย อันนาย คร้วหลวงหากแต่งแปลงไว้ คือว่าจิ้นไขแลจิ้นมัน สัพพะสรรพพ์ปิ้งจี้หมกหมอกหมี่แลกระ หนาบลาบชว้าแลซุบย่ำผักนำดับกับปลาบ้ำกึ่งหมักกับงาปีเครื่องจิลเครื่องจ้ำน้ำแจวกกับซัน ต้มแกงส้มใส่เข้าปุ่นลาบซุ่นใส่ดับหลาย ลาบควายใส่เพี้ยย่อหมกหมอกหม้อใส่เข้าเบือหมาก เชือกกับปลาแตกถั่วแปบกับน้ำผัก อี้เถ้าพราหมณ์มักพาลอ” (ลำพระหเวด-เทศน์มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน 2557, หน้า 192)

❖ ภาพการฟ้อนรำในตอนนครกัณฑ์ วัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอดงหลวง จัหวัดอุบลราชธานี

❖ ภาพชุกเกล้าโลมนางอมิตดา อำเภอนองสูง จัหวัดมุกดาหาร

ความอนาจารในผ้าวาดภาพพะเทวด

ผ้าวาดภาพพะเทวดแบบสองมิติและสามมิติที่ช่างพื้นบ้านวาดอย่างมีอิสระ มีภาพ เป้าภาพเปลือยหลายภาพจัดได้ว่าเป็นภาพศิลปะแนว Erotic มีภาพการเปลือยกายโชว์อวัยวะ เพศชาย มีภาพการเปลือยเสื้อผ้าของฝ่ายหญิง มีภาพการนุ่งสั้นเปิดช่วงขาด้านหลังที่งาม มีภาพการเกล้าโลมหญิงของชายผู้เป็นสามี มีภาพเปลือยของสัตว์นรกที่เรียกว่าเปลือยกาย

เหมือนเปรตภาพ Erotic แนวนี้ในศิลปะประเพณีที่เคร่งจารีตโดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏมี ความรู้สึกของชาวบ้านเมื่อฟังดูภาพเหล่านี้ที่พราหมณ์ชุกแสดง จึงรู้สึกขันไม่เห็นว่าผิด ความโป๊ความเปลือยในภาพเป็นสิ่งแสดงภาวะต่ำต้อยไร้สกุลมิใช่เป็นสภาพอนาจารเท่านั้น ส่วนภาพเปรตเปลือยในนรกเป็นภาพที่สร้างความรู้สึกน่ากลัว สร้างบทบาทของยมบาลในฐานะผู้ลงโทษคนชั่ว ด้วยhookยาวปลายแหลมคมทิ่มแทงคนบาปให้เลือดตกอาบร่างกาย ปัจจุบันภาพส่วนนี้หายไปจากฝาพะเหวดและหายไปจากภาพจิตรกรรมที่ตกแต่งวัดเพราะชาวบ้านกลัวไม่สนับสนุนให้วาดภาพนรก เน้นภาพสวรรค์แทน แสดงความคิดที่มุ่งสุขนิยมไม่เน้นการกล่อมเกลாதงสังคมผ่านข้อมูลสองทางทั้งด้านบวกและลบ

❖ ภาพเปลือยนางพราหมณี วัดศรีโพธิ์ชัย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

❖ ภาพการลงโทษในนรก วัดศรีโพธิ์ชัย
อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

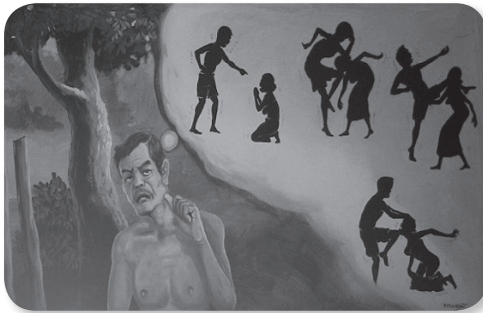
ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของตัวละคร

นิทานพะเหวดสันดรมีกระบวนสี่สารหลายรูปแบบ เช่นการเทศน์เสียงเดี่ยว การเทศน์หลายธรรมาสัน การประกอบพิธีอัญเชิญพระเหวดสันดรเข้าเมือง การเล่าด้วยภาพวาดผ้ายาวซึ่งคล้ายภาพยนตร์มีทั้งภาพมีทั้งเพลง (เทศน์แหล่) มีการกระทำ ทั้งเสียง ทั้งเรื่อง ทั้งภาพวาด สามารถสื่อความหมายหลายแบบ โดยตัวละครเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงมุมมองต่อระบบสังคมวัฒนธรรม ตัวละครเป็นรูปสัญลักษณ์ที่แสดงความหมายสัญลักษณ์

ภาพวาดกัณฑ์ต้นๆ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพบนสวรรค์ คือพระมัลลย์และพระพุทธองค์กับพระอินทร์และเทพบริวารอันได้แก่เทพบุตรเทพธิดา ความหมายโดยตรงคือการปรารถนาเหตุการณ์เล่านิทานพะเหวดสันดรว่าหากฟังเทศน์เรื่องนี้จบภายในหนึ่งวันผู้ฟังจะได้ไปสวรรค์ ส่วนความหมายที่แฝงอยู่คืออำนาจหรือบารมีของพระอรหันต์และพระพุทธเจ้าสูงส่งเทียมเท่าเทพในศาสนาพราหมณ์คือพระอินทร์ นับเป็นการสร้างคติความเชื่อใหม่ซึ่งทำให้คติความเชื่อเดิมหมดคุณค่าหรืออ่อนตัวลง เช่นเดียวกับพฤติกรรมที่พราหมณ์เมืองกลิงคราชกัณฑ์ พราหมณ์ชุกกัณฑ์พราหมณ์แปลงขอช้างขอม้าขอรถขอไอโรสธิดา

ขอมเหสี ความหมายโดยตรงเป็นการสร้างทานบารมีของพระเวทสันดร แต่ความหมายแฝงที่ซ่อนอยู่เหมือนการเล่นซ่อนหา คือการสร้างกษัตริย์ธรรมาภิบาลที่ยอมรับการเปลี่ยนทุนเปลี่ยนอำนาจให้ประชาชนและขุนนางหากทำผิดชี้บ้านคลองเมืองตามความเห็นของประชาชน อำมาตย์และขุนนาง

ส่วนตัวละครผู้หญิงได้แก่นางผุสดี นางมัทรี นางอมิตตา นางพราหมณี เมื่อตีความหมายโดยตรงคือผู้คนที่เกิดมาไม่ได้มีอิสระชีวิตเป็นสมบัติของผู้อื่น คือเป็นสมบัติของผู้ชายที่เป็นพ่อและสามีด้วยกฎเกณฑ์ของสังคมที่ผู้ชายเป็นฝ่ายได้แต่ผู้หญิงเป็นฝ่ายเสีย หากค้นหาความหมายแฝงที่ซ่อนอยู่พฤติกรรมของผู้หญิงมีลักษณะล้อเลียนประชดประชันค่านิยมที่ปลูกฝังในสังคมที่ไม่มีใครลุกขึ้นมาคัดค้าน เช่นการเสพยาในเรือนร่างที่งดงามราวเทพสร้างของผู้หญิงคือ ตาดำสนิท ขนคิ้วดำสนิท หน้าท้องแบนราบ นมเต่งตึง ผงไม่เหม็นออก สืบเผ่าพันธุ์มีทายาทดีมีชื่อเสียง สามารถช่วยนักโทษประหารได้และเป็นมเหสีของพระราชา นอกจากนี้มีการล้อเลียนอำนาจของผู้ชายในครว้เรือนที่ครอบงำผู้หญิงด้วยการลุกขึ้นมาต่อรองเพื่อเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้ชายที่กดขี่บังคับกายใจของผู้หญิง ความหมายของรูปสัญลักษณ์ตัวละครสื่อความหมายสัญลักษณ์จึงมีทั้งความหมายที่เป็นเรื่องราวของนิทาน และความหมายที่เป็นระบบสังคมวัฒนธรรมที่แฝงอยู่โดยความหมายเป็นกลไกของการสื่อสารและการต่อสู้ทางสังคม

ภาพสามีนางพราหมณีทูปตีภรรยา
วัดศรีชมชื่น นครเวียงจันทน์

ภาพนางมัทรีสลบ วัดศรีชมชื่น นครเวียงจันทน์

ความเปลี่ยนแปลงของผ้าฉะเทวด

ผ้าฉะเทวดเป็นศิลปกรรมของชาวบ้าน (Folk Art) ที่มีการประกอบสร้างอย่างต่อเนื่องนับร้อยปี บทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีบุญฉะเทวดหรือบุญมหาชาติ หน้าที่โดยตรงคือบอกเล่านิทานฉะเทวดสันดรผ่านภาพเขียนในหลายลักษณะ เช่น

เป็นผ้าศักดิ์สิทธิ์ในพิธีอัญเชิญพระหัตถ์เสนาบดีเข้าเมือง ในชุมชนขนาดใหญ่ชาวบ้านทุกวัยจะพร้อมใจกันกระทำพิธีอัญเชิญสิ่กษัตริย์หรือหกกษัตริย์ คือพระหัตถ์เสนาบดี นางมัทรี กัณหา ชาลี นางผุสดี พระเจ้าสุริยวงศ์จากเขาคีรีวงศ์ซึ่งเป็นป่าเข้าสู่เมืองคือกรุงศรีหรือวัดในหมู่บ้าน ชุมชนชาวนาที่พระภิกษุและผู้สูงอายุเข้มแข็งบรรยายกาศตอนแห่พระหัตถ์เสนาบดีเข้าเมืองจะสนุกและชาวบ้านรวมกลุ่มแสดงความสามัคคีอย่างเข้มแข็ง โดยเชื่อว่าการเกษตรกรรมจะได้ผลดีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ แต่ในชุมชนเมืองที่ผู้คนค้าขายและรับราชการการแห่ผ้าพะเขตไม่มีความหมาย ไม่มีความสำคัญ บางแห่งตัดพิธีแห่ผ้าพะเขตออกไปโดยให้เหตุผลว่าเสียเวลา ต้องทำงานอื่น บทบาททางสังคมของผ้าพะเขตจึงลดลง นอกจากนี้หากวัดสร้างศาลาการเปรียญขนาดใหญ่จะวาดจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพะเขตเสนาบดีไว้รอบ ผ้าพะเขตจึงหมดบทบาทด้านการประดับตกแต่งซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยสำคัญอีกประการหนึ่ง เยาวชนรุ่นลูกหลานจึงขาดโอกาสได้เห็น ได้สัมผัสกับผ้าพะเขตในพิธีอัญเชิญสิ่กษัตริย์เข้าเมือง ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทสมมติที่ชาวบ้านเป็นผู้แสดงร่วมกันด้วยศรัทธาและเชื่อมั่นในผลบุญ เมื่อขาดพิธีความคิดมุ่มมองที่มีต่อผ้าพะเขตจึงเปลี่ยนไปเช่นศรัทธาน้อยลง ความเชื่อมั่นในอานิสงส์ของการพึ่งเทศน์ให้ครบสิบสามกัณฑ์แล้วได้ขึ้นสวรรค์ก็สั่นคลอน คงเหลือเฉพาะผู้มีอายุมากที่พึ่งธรรม ในชุมชนขนาดเล็กบางวัดมีพระภิกษุเพียงรูปเดียว ความต่อเนื่องของประเพณีและการทำบุญให้ครบทุกชั้นตอนแทบเป็นไปไม่ได้ ชั้นตอนที่ถูกต้องคือการแห่ผ้าและการเทศน์ธรรมแบบครบถ้วนมีคุณธรรม การทำบุญเปลี่ยนแปลงจากการทำบุญเพื่อพึ่งธรรมเป็นการทำบุญให้ทานที่เน้นการบริจาคให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้ว เสียงการเทศน์แถมสมภารคือประกาศยกย่องให้พรผู้บริจาคเงินดังกล่าวเสียงเทศน์พะเขตจนแทบไม่ได้ยินเสียงเทศน์พะเขต ส่งผลให้ด้วยทหรือคัมภีร์พะเขตขาดการสื่อสารไปยังชาวบ้าน การกล่อมเกลาทงศีลธรรมด้วยนิทานพะเขตจึงลดทอนไม่ถูกผลิตซ้ำในด้านการรับสาร การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ วิธีการเขียนภาพพะเขต วิธีการเขียนในจารีตเดิมใช้การวาดภาพลายเส้นแล้วระบายสีน้ำ ผู้วาดต้องอ่านนิทานพะเขตเสนาบดีให้จบให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วกำหนดว่าแต่ละกัณฑ์มีรูปประกอบเป็นอะไรมีฉากเป็นอะไร ฉากส่วนใหญ่จะเป็นสีเขียวของต้นไม้แซมแทรกในทุกบริบทไม่ว่าจะเป็นเมืองเป็นบ้านเป็นป่า โดยพื้นที่ป่ามีต้นไม้ ช้าง กวาง สัตว์ป่าและสัตว์น้ำมีมากกว่าพื้นที่อื่นๆ อย่างไรก็ตามภาพวาดแบบเก่าที่เป็นสองมิติฉากที่เป็นพื้นที่ธรรมชาติมีมากกว่ารูปตัวละครในทุกกัณฑ์ ส่วนภาพวาดยุคหลังที่เป็นภาพสามมิติมีเฉพาะรูปตัวละครไม่มีฉากจึงขาดพื้นที่สีเขียวและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ชาติมิติที่ผสมกลมกลืน

ระหว่างฉากและรูป รูปตัวละครแข็งทื่อไม่สร้างความรู้สึกเชิงสุนทรียภาพ และภาพไม่สอดคล้องกับตัวบททางวรรณกรรม เป็นพุทธพาณิชย์ที่มีความง่ายแต่ไม่งาม ภาพวาดถูกลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ลง แนวโน้มในอนาคตภาพวาดผ้าหะเหวดอาจเป็นเพียงภาพอดีตที่เก่าแก่ทรุดโทรมตามเวลา สำนักของกลุ่มชาติพันธุ์ทางพุทธศาสนาในหมู่คนรุ่นใหม่อาจเลือนลางขาดความสืบเนื่องกับประเพณีบุญหะเหวด โดยเชื่อว่า พ.ศ. 2550 เป็นกึ่งพุทธกาลที่พยากรณ์ว่าพุทธศาสนาจะสิ้นสุดเมื่อมีอายุครบ 5,000 ปี

❖ ภาพวาดสองมิติกัณฑ์กุมาร ตอนอมิตดาไปตักน้ำ
วัดศรีโพธิ์ชัย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

❖ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
ภาพวาดสามมิติ ตอนอมิตดาไปตักน้ำ

การสร้างพีชภัณฑ์ผ้าวาดภาพหะเหวดสังคต

ชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่ห้ายร้อยหลังคาเรือนขึ้นไปจะมีวัดประจำหมู่บ้านที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง มีความต่อเนื่องและมีความเปลี่ยนแปลงในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา ชุมชนระดับตำบลทุกแห่งให้ความสำคัญกับประเพณีบุญหะเหวดหรือบุญใหญ่ โดยถือว่าเป็นกิจที่ต้องทำเพราะพ่อแม่ปู่ย่าตายายพาทำ ส่วนการเรียนรู้ การเข้าใจแก่นสารของประเพณีแตกต่างกันตามวัย คนรุ่นใหม่ต้องการให้ประเพณีสนุกเพลิดเพลินมีเสียงดนตรี มีการฟ้อน มีการเต้น คู่กับการทำบุญให้ทานคู่กับการสวดมนต์และรับพร แต่ไม่ประสงค์จะฟังเทศน์หะเหวดสังคตไม่ว่าจะฟังหนึ่งกัณฑ์หรือสิบสามกัณฑ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้อาวุโสและพระเถระผู้อาวุโสหนักใจ วัดบางแห่งคณะกรรมการวัดรวบรวมวัดที่ใช้ในประเพณีบุญหะเหวดไว้แต่ไม่เป็นระเบียบระบบ วัดที่รวบรวมไว้คือผ้าวาดภาพหะเหวด ธง วงฉัตรหรือพวงฉัตร ต้นฉัตร กระจาดสี่ที่ตัดลวดลายต่างๆ ตุ่มน้ำมนตร์หรือขันน้ำมนตร์ ธรรมาสันเทศน์ ทางมะพร้าวสานเป็นรูปนก รูปปลา ทำเป็นพวงห้อยระย้าอย่างสวยงาม รังต่อเสื่อ

รังผึ้ง รังนก ดอกไม้แห้งร้อยเป็นพวงเช่นดอกจานแห้ง ดอกสะแบงแห้ง ดอกสโนแห้ง ตัวต่อที่ประดิษฐ์จากลูกมะพร้าว นอกจากนี้ยังมีพวงฉัตรที่ประดิษฐ์จากหลอดกาแฟ สัตว์น้ำ สัตว์ปีกที่ประดิษฐ์จากขวดน้ำแก้วน้ำพลาสติก จุดมุ่งหมายในการรวบรวมเพื่อเก็บไว้ใช้ใน ปีต่อไป

วัดบางแห่งวัดฤดูที่ใช้ประดับตกแต่งศาลาโรงธรรมสามารถจัดเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านได้ โดยให้มีจุดเน้นที่ภาพวาดผะเหวดที่มีพลวัตรหลากหลายรูปแบบ ทั้งภาพวาดแบบเน้นเส้น ภาพวาดแบบเน้นสี ภาพสองมิติ ภาพสามมิติ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยให้ชุมชน และโรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดพิพิธภัณฑ์จัดการเรียนรู้ ทั้งจากภาพและจากตัวบทวรรณกรรม รวมทั้งจัดให้มีกิจกรรมการอ่านทำนองเสนาะ การอ่านทำนองเทศน์จากปราชญ์พื้นบ้านทั้งในเวลาปกติธรรมดาและเวลาที่เป็นช่วงนักชดถุกษ์หรืองานบุญ การจัดพิพิธภัณฑ์ภาพผะเหวดและการจัดกิจกรรมฝึกอ่านนิทานผะเหวดสั้นตรงทำนองต่างๆจะเป็นการช่วยพัฒนาทักษะการอ่านการเขียนของฝ่ายสมณะให้สูงขึ้น และสามารถใช้สุนทรียภาพในการสืบสานการสอนศาสนาธรรมได้ด้วย ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านจึงควรมีพิพิธภัณฑ์ที่แสดงประเพณี บุญผะเหวดร่วมกับประเพณีอื่นๆไว้เป็นสถานศึกษาของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดแบบบ้านวัดแห่งภูมิปัญญาสืบไว้

❖ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ภาพตัวบทผะเหวดสั้นตรง วัดสว่างมงคล

❖ ภาพตัวอักษรธรรม วัดศรีชมชื่น นครเวียงจันทน์

❖ ภาพเครื่องจักสานรูปสัตว์ วัดจันทร์ประดิษฐ์
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

❖ วัดจันทร์ประดิษฐ์ อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม ภาพรังต่อและตัวต่อที่ใช้
ประดับงานบุญผะเหวด

ข้อมูลผ้าวาดภาพนะเทวดสันดรชาดก

1. ผ้าวาดจากวัด อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
2. ผ้าวาดจากวัด อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี
3. ผ้าวาดจากวัด อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
4. ผ้าวาดจากวัด อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด
5. ผ้าวาดจากวัด อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร
6. ผ้าวาดจากวัด อ.สามชัย จ.กาฬสินธุ์
7. ผ้าวาดจากวัด อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น
8. ผ้าวาดจากวัด อ.เมือง จ.ขอนแก่น
9. ผ้าวาดจากวัดบ้านโนนสะแบง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
10. ผ้าวาดจากวัดบ้านมะกอก อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
11. ผ้าวาดจากวัดบ้านท่าแร่ อ.บรบือ จ.มหาสารคาม
12. ผ้าวาดจากวัดบ้านขามเฒ่า อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
13. ผ้าวาดจากวัดศรีชมชื่น กำแพงนครเวียงจันทน์สปป.ลาว

.....

บรรณานุกรม

- กุลนิจ คณะฤกษ์. (2542). การศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระราชนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย...บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คงเดช ประพัฒน์ทอง. (2527). พระบฏ. ในพระบฏและสมุดภาพไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- คณะสงฆ์ภาค 9. (2557). ลำพระเวส-เทศน์มหาชาติ. มหาสารคาม: สารคามการพิมพ์.
- จักรพันธ์ วิลาสินี. (2547). พลังการวิจารณ์ทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.
- เฉลิม สุขเกษม. (2509). สารานุกรมมหาเวสสันดรชาดก. พระนคร: แพร่พิทยา.
- ชัยณรงค์ ดีอินทร์. (2544). พระเทวาทินิมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไชย). วารสารศิลปากร, 49(2), 16-29.
- ชนิต อยู่โพธิ์ และศิลปะ พีระศรี. (2502). จิตรกรรมบนผืนผ้า หรือพระบฏ. นิตสารศิลปากร, 3(4), 39-48.
- นัตตา หงส์วิวัฒน์. (2549). ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก นารทชาดก วรุณชาดก. กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). คติชนกับชนชาติไทย. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปรมินท์จรรูร. (2554). กาญจนนิมิต : คติชนเนื่องด้วยความเชื่อและประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาว. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณี พยอมยงค์. (2519). การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วินัยธร มานพ ปาละพันธ์, พระครู. (2551). รูปแบบการสื่อสารและการพัฒนาทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิราพร ณ ถกลาง. (2551). ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย นิลอาภิ. (2530). “พระเทวาทินิมิต จิตรกรเอกชาวอีสานในราชสำนักจักรีวงศ์.” วารสารเมืองโบราณ, 13(1).

สุภาพรณ ฌ บางช้าง. (2524). มหาชาติและประเพณีเทศน์มหาชาติ. ใน มหาชาติเอกสาร
ประกอบการประชุมวิชาการและการเทศน์มหาชาติ 21-22 มีนาคม 2524. ธรรม
สถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Kaiser, Thomas. (2012). **Painted Songs**. Arnoldsche Art Publishers. Stuttgart,
EthnographicMuseum of the University of Zurich.

Bonnie Pacola Brereton and SomroayYencheuy. (2010). **Buddhist Marols of Northeast
Thailand Reflections of Isan Heartland**. Chiangmai, Mekong Press.

Lefferts, Heledom, (2006/2007). The Bun Phra Wet Painted Scrollo of Northeastern
Thailand in the Walters Art Museum. **Journal of the Walters Art Museum**,
64(65) : 99-118.

